

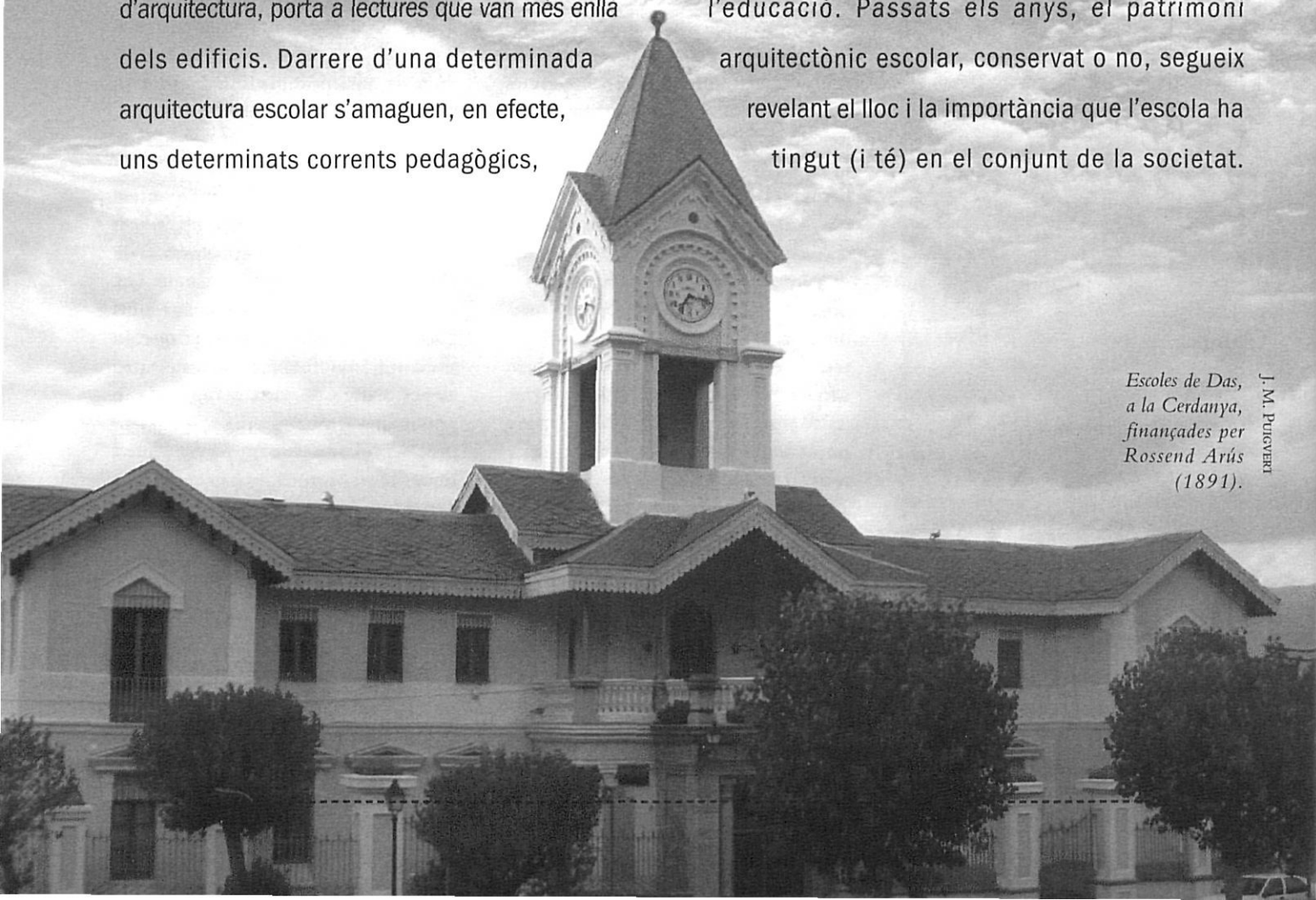
L'arquitectura escolar pública

El present dossier pretén analitzar l'evolució de l'arquitectura escolar pública a les comarques gironines al llarg del segle XX. Observar els diferents projectes d'escoles, com sempre que parlem d'arquitectura, porta a lectures que van més enllà dels edificis. Darrere d'una determinada arquitectura escolar s'amaguen, en efecte, uns determinats corrents pedagògics,

distintes concepcions o voluntats polítiques, així com tota mena de condicionants econòmics i socials que han afavorit o frenat l'expansió d'uns edificis destinats, també, a garantir amb dignitat l'accés universal a l'educació. Passats els anys, el patrimoni arquitectònic escolar, conservat o no, segueix revelant el lloc i la importància que l'escola ha tingut (i té) en el conjunt de la societat.

*Escoles de Das,
a la Cerdanya,
finançades per
Rossend Arús
(1891).*

J. M. PUIGVERT

A tall de presentació

Catalunya i Espanya varen entrar al segle XX amb unes mancances en el camp educatiu notables. D'aquestes mancances en donen prova diversos indicadors prou ben coneguts: els alts índexs d'analfabetisme (aproximadament d'un 60%); l'extensió del treball infantil entre les classes populars que es traduïa amb bosses importants d'absentisme escolar; el fort desprestigi social de la figura del mestre, mal pagat i sovint sotmès als cacics locals de torn, així com el fort arrelament de l'ensenyament privat religiós. Però hi ha, sens dubte, altres indicadors de les febleses educatives, com ara la pràctica inexistència a les ciutats i al món rural d'aleshores d'unes construccions escolars *ad hoc* que reunissin unes condicions mínimament dignes. És per això que hom pot convenir que parlar d'arquitectura escolar a casa nostra és parlar gairebé d'edificis projectats a partir del segle XX. Aquest diagnòstic (dolent i sobri) de l'estat de l'educació pública ens mostra, en bona part, els múltiples fracassos de la política educativa de l'Estat espanyol del dinovè. Els liberals moderats, en aprovar la Llei d'Educació de 1857 (la coneguda com a Llei Moyano) posaren, sí, les bases principals de l'ensenyament primari obligatori (per als nens i nenes de 6 a 9 anys) i gratuït per a aquells que no podien pagar-lo, però en traspassar als municipis la responsabilitat global del seu finançament (des del sou dels mestres fins al manteniment dels edificis) condemnaren al fracàs la seva política educativa. I provocaren indirectament, al seu torn, que l'arquitectura escolar moderna fos, *de facto*, un veritable desert que contrastava amb les flamants escoles edificades durant el darrer quart del segle XIX per la veïna França republicana. Exceptuant les monumentals escoles de Das, a la Baixa Cerdanya, inaugurades el 1891 i sufragades pel filantrop republicà i lliurepensador Rossend Arús, en general les escoles no reunien les mínimes condicions higièniques i pedagògiques exigibles, ubicades com eren en casalots rònecs, humits i foscos. Tota una metàfora, s'haurà de convenir, de la situació general crítica en què es trobava l'ensenyament i del seu poc prestigi. A la memòria del projecte del Pressupost Extraordinari de Cultura de 1908 de la ciutat de Barcelona es constatava, per exemple, que «los extranjeros que nos visitan suelen preguntar dónde están nuestras escuelas públicas, extrañados de no haber visto ninguna construcción escolar como las que hay por todo el mundo, en una capital, por otra parte, en plena fiebre arquitectónica». (1) I el mestre Fèlix Martí Alpera, al seu torn, en el seu llibre *Las escuelas rurales* (1911) constatava: «es una verdadera iniquidad que allí donde el aire es más puro y la luz más radiante, se confine al niño del campo en una

habitación sombría, húmeda y mal ventilada y se le muestre como escuela, como la casa bienhechora en que va a preparar su porvenir, un antro triste, de apariencia carcelaria. Al mismo maestro ¿cómo convencerle de la dignidad de sus funciones si la casa de la escuela es una casa sórdida y angosta y el material de enseñanza sucio y miserable?». (2) D'aquesta situació n'eren conscients diferents sectors socials, intel·lectuals i polítics (de signe divers, des dels liberals dinàstics al republicanisme, als catalanistes conservadors de La Lliga Regionalista), oimés després de la sacsejada i crisi que suposà el 1898 la pèrdua de les darreres escoles colonials del vell imperi espanyol.

En qualsevol cas, el pas del segle XIX al XX fou un veritable punt d'inflexió en la mesura que es posaren les bases per a la millora de l'ensenyament públic (si bé trigà encara força temps a notar-se'n els efectes) ja fos amb la creació d'un ministeri específic d'Instrucció Pública (creat el 1900), l'assumpció per part de l'Estat del pagament del sou del magisteri públic (1902) o la publicació d'una *Instrucción Tecnicohigiénica relativa a la construcción de escuelas* (1905), entre d'altres mesures. Les etapes de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923) i de la Generalitat republicana (1931-1939), així mateix, foren especialment fecundes en la mateixa direcció: Gemma Domènech ens mostra en el seu article, per exemple, que durant els nou anys d'actuació de la Mancomunitat es projectaren més escoles que no pas en els més de cinquanta que van del 1857 al 1914; o que dels 315 projectes d'edificis escolars documentats des del 1850 fins al 1975, un terç foren aprovats durant la Segona República. Va ser, doncs, a les quatre primeres dècades del segle XX que començaren a projectar-se construccions escolars *ad hoc*. Observar i analitzar aquest procés és un dels objectius del present dossier, si bé no pas l'únic, en la mesura que vol, també, mostrar com les successives campanyes de construccions escolars han deixat a la majoria de les poblacions una herència patrimonial rica i variada que no sempre s'ha contemplat amb la sensibilitat i atenció que es mereix.

Rosa M. Gil i Joaquim M. Puigvert

(1).- Citat a Ajuntament de Barcelona: *Las construccions escolars de Barcelona. Recull d'Estudis i projectes i demés antecedents que existeixen en l'Ajuntament per a la solució d'aquest problema*, Barcelona: Tallers d'Arts Gràfiques Henrich i C^a, 1918, p. 41.

(2).- MARTÍ ALPERA, Fèlix: *Las escuelas rurales. Enseñanzas, organización, construcción, instalación*, Girona: Dalmau Carles, 1911, p. 145.